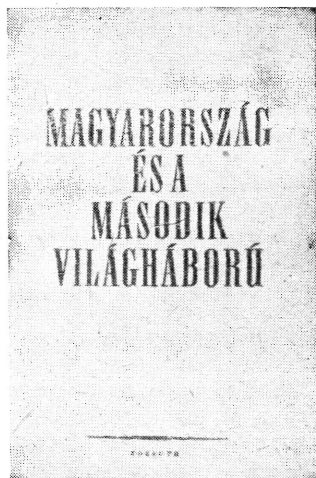

SZEMLE

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉS MAGYARORSZÁG KÜLPOLITIKÁJA*

Hitler birodalmi kancellárrá történt kinevezését követő napon, Gömbös Gyula miniszterelnök a berlini magyar követ útján üzenetet küldött Hitlernek, Legmelegebb szerencsekívánatainak és örömének kifejezése után hangsúlyozta: „amint annak idején¹ gondolatainkat kicseréltük, most már hivatalos állásában is tiszteljen meg azzal, hogy nexusban maradunk, miután meggyőződéseim, hogy külpolitikailag és gazdaságpolitikailag kooperatív kell a két országnak eljárnia.”² A német—magyar külpolitikai együttműködés megalapozása érdekében Gömbös már 1933 szeptemberében hivatalos látogatásra utazott Németországba s Hitler kíséretében részt vett az SA erfurti seregszemlájén. Gömbös volt az első külföldi államférfi, aki a német birodalom új vezéreivel hiva-

talos tárgyalásokat kezdett. Ő törte át először a harmadik birodalommal szemben megnyilvánuló diplomáciai elszigetelődést.

Magyarország elsőként állt a náci Németország oldalára s e dicstelen elsőség következményeinek fontos szerepük volt abban, hogy a második világháború végén utolsóként szakadt el tőle.

Számtalan bel- és külpolitikai tényező együttes hatásával magyarázható, hogy Magyarország a náci hatalomrajutása után miért orientálódott azonnal Németország felé. A németbarát vonalvezetés belpolitikai indítéka világos: Hitlert a marxizmus teljes kiirtásának programja emelte

* A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársai: Adám Magda, Juhász Gyula és Kerekes Lajos „Magyarország és a második világháború” címmel diplomáciai okmánygyűjteményt állítottak össze, melyeknek egyes fejezetei előtt részletesen elemzik a korszak külpolitikájának főbb problémáit. A Kossuth könyvkiadó által kiadott és a közelmúltban megjelent munka jelentős hozzájárulás a második világháború történetének tudományos feldolgozásához. Szerkesztőségünk felkérte a könyv szerzőit, hogy megjelejen munkájukról tájékozottakként olvasóinkat. A szerzők jelen tanulmányban foglalták össze a megjelent munka legfontosabb történeti és elvi tanulságait.

¹ Gömbös Gyula már a huszas évek elején kapcsolatban állott a német náci mozgalommal.

² „Magyarország és a második világháború”. Kossuth Kiadó Budapest, 1959. 46–47. l.

a kancellári székbe, tehát éppen az a jelszó, amelyik a Tanácsköztársaság leverését követő magyar kormányok belpolitikájának domináns tényezője volt. Európa legerősebb kommunista pártjának terrorista felszámolása a magyar uralkodó körök messzemenő egyetértését váltotta ki. S ha az uralkodó osztály számottevő része — Gömbössel ellentétben — nem is fogadta el teljesen a náci frazeológiában megnyilvánuló *formákat*, feltétlenül rokonszenvezett a náci „forradalom” antidemokratikus *lényegével*. A gazdasági világválság idején fellépő baloldali előretöréssel szemben komoly támaszt és szövetségest jelentett a haladó erőktől „megtisztított” Németország.

A Gömbös által meghirdetett „német—magyar sorsközösség” igen lényeges külpolitikai érdekazonosságon is alapult. Az ellenforradalmi Magyarország az első világháború után alkotott békerendszer kibékíthetetlen ellensége volt, s különösen a francia hegemonia alatt létrejött kisanatantban látta területi követeléseit megvalósításának legfőbb akadályát. Arra természetesen nem is gondolhatott, hogy a trianoni-békeszerződés revízióját saját erejével kényszerítse ki. Trianon revíziójára csak a versaillesi békerendszer általános revíziójának keretében lehetett kilátása. Éppen ezért külpolitikailag azokhoz a nagyhatalmakhoz kötötte sorsát, amelyek kevéssé, vagy egyáltalán nem voltak érdekelve a status quo fenntartásában. A húszas évek végén Bethlen Olaszországgal lépett szoros kapcsolatba, amellyel főként Jugoszlávia ellen működött együtt, de Mussolini — aki ugyan ígéretekben soha sem fukarkodott — katonailag gyenge volt az általános békerrevízió erőszakos végrehajtásához.

Új lehetőségek csillantak meg Horthyék előtt Hitler hatalomra jutása után. A hetvenmillió Németország katonai és gazdasági erejének a békerrevízió szolgálatába állítása, reálisnak tűnő alapot adott a magyar területi követelések megvalósulása számára is. A két fasiszta nagyhatalom revíziós blokkja már elég erősnek látszott a versaillesi békemű megváltoztatásához.

Bel- és külpolitikai érdekek szövevényes rendszere találkozott tehát a németbarát orientációban s ezzel magyarázható, hogy belpolitikai nézetkülönbségek ellenére 1933—1939-ig az uralkodó osztály egyes csoportjai között a külpolitikai vonalvezetés fő irányát illetően lényegében teljes egyetértés uralkodott. A polgári pártok éveken át hirdették, hogy Magyarország csak a német—olasz tengely oldalán remélheti „nemzeti céljainak” megvalósulását. Ebben a meggyőződésben — bár különböző mértékben — Gömbös Gyulától Bethlen Istvánon és Teleki Pálon át Eckhardt Tiborig a legális magyar politikai élet legtöbb vezetője osztozott.

A második világháború előkészítésének 1933—1939-ig terjedő időszakában furcsa színjáték folyt le a nemzetközi politika porondján. A status quo ellen, a világ új területi felosztása érdekében fegyverkező fasiszta államok egyik agressziós cselekményt a másik után hajtják végre a békerendszert megalkotó nyugati nagyhatalmak tétlen közömbössége, vagy formális tiltakozása közben: 1935 októberében Olaszország hódító háborút indít Abesszínia ellen, amit a Népszövetség rövidéletű és hatástalan szankciós politika után szentesít. 1936. március 7-én Németország egyoldalúan felmondja a locarnói egyezményt és bevonul a demilitarizált raj-

nai zónába. Hitler utóbb kárörömmel vallotta be, hogy Németország akkor még teljesen felkészületlen volt s ezért egyetlen francia hadosztály ellenállása meghátrálásra kényszeríthette volna. 1936 júliusában német—olasz közvetlen beavatkozás mellett kirobbantják a spanyol polgárháborút. A londoni Benemavatkozási Bizottság évekig folyó eredménytelen vitái közben a német és olasz vezérkar a legújabb fegyverek bevetésével „fő-próbát” tart a nagy háborúhoz. 1937 júliusában Japán hadüzenet nélkül rablőháborút vezet Kína ellen. 1938. mácius 13-án Németország bevonul Ausztriába, amit a Népszövetség „Familienangelegenheit”-ként vesztudomásul. 1938. szeptember 29-én Münchenben a nyugati kormányok közvetlen segédkezésével feldarabolják Csehszlovákiát, aminek előre látható következményeként 1939. mácius 15-én Hitler megszállja az ország megmaradt területeit is.

A nyugati államok engedménysorozata, ami mögött az a szándék húzódott meg, hogy az agressziót kelet felé tereljék, természetesen erősen befolyásolta Magyarország külpolitikáját. A tények egész sora szólta amellett, hogy a nyugati hatalmak kiegyeztek azzal, hogy Hitler a döntőbíró szerepét játszva Kelet Európában, országokat anektáljon, új határokat szabjon, egyszóval részleges revízió alá vegye a versaillesi békeszerződést. A nyugati nagyhatalmak behódoló magatartása még azoknak a magyar politikusoknak a szemében is igazolta a németbarát külpolitikai vonalvezetés célszerűségét, akik — mint például Bethlen István, vagy Teleki Pál — a tengelybarátság mellett mindig is tekintettel voltak a nyugati kormányok véleményére. Egészen természetes, hogy ha a nyugati államok határozott szembenállása folytán, élesen és időben kirajzóldtak volna az ellenséges koalíciók körvonalai, a magyar külpolitikai orientáció kérdésében sem lett volna ilyen egység.

Már most vessünk egy pillantást arra, hogy Németország milyen álláspontra helyezkedett a magyar területi követelésekkel kapcsolatban. A német kormány legelső középeurópai célja a kisantant megbontása volt. Ezt a célt mindenekelőtt Jugoszlávia és Románia semlegesítése útján, Csehszlovákia teljes elszigetelésével, majd annexiójával kívánta elérni. Magyarországon természetes szövetségesre talált. A trianoni békeszerződés ellen feszülő magyar energiákat kezdettől fogva erőtartalékaihoz sorolta. A magyar területi igények teljes kielégítése azonban keresztelte volna végső tervei megvalósítását, hiszen Jugoszláviára, mint a balkáni előnyomulás ugródeszkájára és a természeti kincsekben, főleg kőolajban gazdag Romániára, mint jövődó német szövetségesekre volt szüksége, ezért nem támogathatta ellenük a magyar területi követeléseket. Ennek megfelelően — bár taktikai megfontolásokat állítva előtérbe — a minden irányú területi revízió követelése helyett, az erők egy pontra összpontosítását javasolták Horthyéknak. Rosenberg már 1934-ben azt tanácsolta, hogy Magyarország először Csehszlovákia ellen koncentrálja erejét.³ Sztójay Döme berlini követ Hitler nézeteit összegezve jelenti 1936. augusztus 1-én: „Hitler felfogása szerint Magyarország szempontjából

³ „Procès des grands criminels de guerre devant le Tribunal Militaire International” Nuremberg, 14. novembre 1945—1. oktobre 1946. XXV. köt. 34—39. l.

nem volna célszerű a revíziót túlságosan hangoztatni, mert ez fokozottan ellenünk sorakoztatja és ébrentartja a kisantantot és ennek pártfogóit. Összpontosítsuk minden erőnket Csehszlovákia ellen. Hitler elismeri, hogy cseh vonatkozásban közös céljaink vannak.”⁴

Miközben Magyarországot a részleges területi revízió ábrándképeivel mind szorosabban Németországhoz kapcsolták, a náci vezetők titkos tanácskozásain a kelet európai német hatalmi törekvések végcéljául az egész terület bekebelezését jelölték meg. A jövendő nagy német birodalomról beszélve Hitler már 1934 elején a következő programot állította fel: „Egy új birodalom acélmagját kovácsolom össze, amelyet szétzúzhatatlan kapcsolatok egyesítenek. Ausztria, Csehország, Morvaország, Nyugat-Lengyelország! Százmillió ember tömör tömbje, szétzúzhatatlan, nincs benne egyetlen repedés sem, nincsenek benne szabad kisebbségek! Ez lesz a mi uralmunk szilárd alapja. E tömb körül először egy kelet-európai konföderáció. Lengyelország, a balti államok, Magyarország, a Balkán-államok, Ukrajna, a Volgavidék, Georgia. Konföderáció, persze, de természetesen a beletartozó népeknek nem lesznek meg ugyanazok a jogaik, mint a németeknek. Segédnépek uniója lesz, hadsereg nélkül, saját közgazdaság nélkül. S egy pillanatig sem gondolok arra, hogy e népek bármelyikének emberiességi alapon engedményeket tegyek. Például Magyarországnak, régi határai visszaállítására. Nem fogok semmiféle különbséget tenni barát és ellenség között. A kis államok kora lejárt. Továbbá nyugaton a vazallus-államok egy másik rendszere: Hollandia, Flandria és Észak-Franciaország konföderációja. Végül egy északi konföderáció: Dánia, Svédország, Norvégia...”⁵

Józan ésszel ez a tervzet még ma is hihetetlennek tűnne, ha a háború idején megszállt országokban végrehajtott katonai, gazdasági és közigazgatási intézkedések nem tanúsítanák, hogy az „új Európa” megalapozásában pontról pontra követni akarták Hitler fent vázolt programját.

Ezekről a gondosan titkolt tervekről a magyar uraldók körök természetesen nem szereztek tudomást. Komolyan hittek abban, hogy Németország szövetségeseiként fokozatosan visszaszerezhetik a „történelmi Magyarország” egész területét. A magyar külpolitika legfontosabb feladatát ezért abban látták, hogy Magyarország feltétlen hűségéről biztosítsák a fasiszta nagyhatalmakat, és főként Németországot meggyőzzék arról, hogy Magyarország értékesebb szövetségese, mint Jugoszlávia, vagy Románia. Ennek megfelelően 1933-tól kezdve Magyarország az összes vitás nemzetközi kérdésekben a fasiszta államok mellett foglalt állást. 1935-ben, mint a kollektív biztonság eszméje ellen irányuló lépést, elsőnek üdvözölte Olaszország Abesszínia elleni támadását.⁶ A Népszövetség tagállamai közül csak három állam szavazott az Olaszországot büntető gazdasági szankciók ellen – köztük volt Magyarország is. Az ország határaitól és érdekeitől távolosó spanyol polgárháborúban gazdasági, sőt némi katonai segítséget nyújtott az ellenforradalmi Franco-csapatoknak. A közép euró-

⁴ „Magyarország és a második világháború”. 55–57. l.

⁵ Rauschnig, Hermann: „Gespräche mit Hitler”. Európa Verlag Wien-Zürich—New-York, 1947. 118. l.

⁶ „Magyarország és a második világháború”. 53. l.

pai megegyezésre vonatkozó francia—csehszlovák javaslatokat sorozatosan azzal a válasszal utasította vissza, hogy Németország aktív közre működése nélkül Magyarország nem lát garanciát tartós és igazságos rendezésre. A magyar kormány ezzel lemondott az önálló külpolitikáról, Németország döntőbírói befolyása alá helyezte magát, amiért később súlyos árat kellett fizetnie.

Bizonyos megszeppenést okozott a magyar kormánykörökben Ausztria 1938. március 13-i német megszállása, különösen, mikor az új szomszéd portáján olyan kijelentések hangzottak el, hogy „az új német—magyar határtól Budapest már csak egy délutáni kirándulás a Weermacht számára.” A német hódító törekvéseket európai látószögből áttekintő szovjet kormány közvetlenül az Anschluss után figyelmeztette Magyarországot a veszélyre. Litvinov szovjet külügyminiszter kijelentette Jungert-Arnothy Mihály moszkvai magyar követnek, hogy: „Magyarország és az összes dunavölgyi államok úgy politikai, mint gazdasági önállósága a német birodalom előretörése és óriási túlsúlya folytán szenvedni fog, és ha kellő ellenállást nem tudnak kifejteni, el fogják veszíteni függetlenségüket.”⁸ A magyar uralkodó osztály egyes tagjai maguk is látták az expansionizmus Németország oldaláról fenyegető veszélyt, de évtizedes revizionista politikájuk koloncailtól terhelten képtelenek voltak más külpolitikát folytatni. Az ország tényleges nemzeti érdekei mindig is ellentétben álltak a revíziós politikával, de a háború egész időszakában mégis ez határozta meg a magyar külpolitika vonalvezetését. Ausztria meghódítása után a német előnyomulás elleni védekezés céljából szóba került egy olasz—jugoszláv—magyar—lengyel „horizontális tengely” létrehozásának gondolata,⁹ de minden németellenes összefogást illuzórikussá tett az a körülmény, hogy a tervezett koalíció összes tagjait hódító érdekek erős szálai fűzték Németországhoz. Az az elgondolás, hogy a német hatalmi befolyást Olaszországgal ellensúlyozzák, a későbbi időben is felmerült de gyakorlati érteleme úgy csökkent, ahogyan a fasiszta blokkon belül Olaszország fokozatosan alárendelt szerepre csúszott vissza. Mussolini azzal a gúnyos hasonlattal intézte el Ciano és Kánya 1938-as tervezetéseit, hogy a horizontális tengely csak „pókháló” lenne Németország előnyomulása előtt.

A középeurópai német túlsúly feletti aggodalom érzéseit rövidesen elfojtotta a területi revízió megvalósulásának reménye. Már az Anschluss végrehajtása előtti estén Göring kifejtette Sztójay követnek, hogy „Ausztria után biztosan Csehszlovákia kerül sorra,”¹⁰ és fokozott fegyverkezésre szólította fel Magyarországot. A tények igazolták Göring szavait. Ausztria teljes Gleichschaltung-ja még be sem fejeződött, amikor 1938. április 28-án Henlein, a szudétánémet náciik vezére, a Csehszlovákia elleni általános offenzíva bevezetéseként meghirdette a „karlsbadi követeléseket”. Már ezt megelőzően Kánya külügyminiszter Sztójajnak küldött levelében azt írta: „Sokat beszélnek mostanában a cseh kérdéstről, vagyis arról,

⁷ U. o. 86. l.

⁸ U. o. 90. l.

⁹ U. o. 80. l.

¹⁰ U. o. 82—83. l.

hogy Csehszlovákiában egy nem távoli időben fontos események fognak lejátszódni. Számítani kell minden eshetőséggel, így többek között azzal is, hogy a cseh kérdés megoldása csak fegyveres beavatkozás útján lesz elérhető. Ezenyiben minden várakozás ellenére ez az eset állana be, azt hisszük, hogy szükségképpen magyar—német kooperációra kerülne sor. Ezért indokoltnak és szükségesnek tartjuk felkészülni erre az eshetőségre és vezérkarainkat arra utasítani, hogy tárgyalják meg az esetleges együttműködés részleteit.¹¹ Ilyen együttműködés rövidesen nemcsak Németországgal, de a Csehszlovákia felosztásában szintén érdekelt Lengyelországgal is létrejött. A vezérkarok részletekre kiterjedő terveket dolgoztak ki a diverziós cselekmények közös irányítására. A felvidéki Magyar Párt legfelsőbb kormányintenciókra összehangolt tevékenységbe kezdett a szudétánémet párttal.

A Szovjetunió kormánya világosan látta, hogy Csehszlovákia az egész közép-európai biztonsági rendszer tartóoszlopa, s ha Csehszlovákia a német követelések kielégítése folytán meggyengül, nincs tovább akadály a középeurópa feletti német hegemonia megvalósítása előtt. Jungerth moszkvai magyar követ 1938. május 30-i jelentésében azt írta: „A németek délkeleti expanziós törekvéseivel kapcsolatban, aminek a Csehszlovákia elleni nyomást is tekintik, Moszkva Magyarországot egyelőre szintén veszélyeztetett területnek tekinti, melyet a Berlinből fenyegető veszély ellen inkább támogatni kell.”¹² A szovjet sajtó éles szavakkal és a várható következmények pontos megítélésével óvta Lengyelországot a Csehszlovákia elleni kalandban való további részvételtől. „A lengyel politikusok veszélyes játékot űznek, mert maga Lengyelország járhat a legrosszabbul...” — írta a Journal de Moscou május 31-i száma.

Magyarország állásfoglalását ebben az időben még erősen befolyásolta Anglia és Franciaország magatartása. Noha Csehszlovákia feldarabolásában elsőrendűen érdekelve volt és ennek megfelelően Németország minden csehszlovák ellenes akciójában aktívan résztvett, Anglia és Franciaország határozott fellépésének lehetősége bizonytalansággal töltötte el Horthyékát. Ezt bizonyítja az is, hogy amikor 1938 tavaszán a nyugati kormányok olyan nyilatkozatokat tettek közzé, hogy Csehszlovákiát még háború árán is megvédelmezik, a magyar kormány meghátrált. Később Hitler e miatt hűtlenséggel és gyávasággal vádolta meg Horthyékát.

1938 nyaratól azonban szaporodtak a jelek, hogy a nyugati államok a csehszlovák kérdésben is behódolnak a németeknek. Július 14-én Lord Halifax angol külügyminiszter leiratot küldött Newton prágai angol követnek s általa figyelmeztette a csehszlovák kormányt, hogy amennyiben Henlein javaslatai alapján nem keresi a Németországgal való megegyezést, a bekövetkező eseményekért Nagybritannia nem vállalja a felelőséget.¹³ Augusztusban Prágában küldték Lord Runcimann-t hogy „semleges” közvetítőként, de a valóságban a csehszlovák kormány ellenállási erejének meggyengítése céljából egyengesse a „békés megoldás” útját.

¹¹ U. o. 116—117. l.

¹² U. o. 121—123. l.

¹³ „Weltgeschichte der Gegenwart in Dokumenten.” München, 1953. 75. l.

Augusztus végén Halifax már olyan értelmű utasítást adott a prágai angol követnek, hogy Csehszlovákia csak a békés lehetőségek végpontjáig számíthat Anglia támogatására, fegyveres konfliktus esetén saját erejére lenne utalva.¹⁴ Az angol kormány visszavonulása egyre növelte a németek bátorságát, s Hitler a szeptember 6-i nürnbergi pártnapon már azzal fenyegetőzött, hogy a szudéta kérdést még háború útján is megoldja. A fenyegetések nem tévesztettek célt. Chamberlain meghátrált és két Németországi utazás után 1938. szeptember 29-én Münchenben a csehszlovák kormány részvétele nélkül a négy nagyhatalom küldöttei eldöntötték Csehszlovákia sorsát. Fegyverek dörgése nélkül Németország javára módosították a versaillesi békeszerződést.

A magyar kormány éber szemmel kísérte az események alakulását, s látva a nyugati kormányok meghunyászkodását, kettőzött aktivitással kezdte támogatni Németországot. A müncheni paktum véglegessé tette a magyar uralkodó körökben a meggyőződést, hogy Németország oldalán háború nélkül is elérhetik területi követeléseik megvalósulását. Mussolini és Ciano javaslatára a müncheni egyezményhez olyan értelmű függelék csatoltak, hogy záros határidőn belül rendezni kell a csehszlovákiai magyar és lengyel kisebbség ügyét is. A magyar területi követelések rendezése 1938. november 2-án az első bécsi döntésben történt meg. A Felvidék túlsúlyban magyarok által lakott déli területeit Magyarországnak ítélték.

A döntőbírói ítélet a fenntartás nélküli németbarát elemeket igazolta. „Magyarország két évtizeden át sikertelenül harcolt a revízióért, s íme most Németország egyetlen tollvonással visszaadta területeinek egy részét” — mondták. Mind ehhez olyan elképzelések járultak, hogy Németország és a nyugati hatalmak között tartós együttműködés jön létre a Szovjetunió ellen. Nagyon sokan komolyan hittek egy szovjetellenes tőkés egységfront létrejöttében. Sztójay berlini követ 1938 október 19-i jelentésében fontos német személyiségektől nyert információk alapján Németország további céljairól azt írta: „Németország nagyon jól látja, hogy a német gyarmati probléma megoldása nem a tengeren túl, hanem Oroszországban található meg. Ha Németországnak sikerül kezébe kerítenie a szinte kimeríthetetlen orosz természeti kincseket, akkor elmúlt minden veszélye az Angliával való európai konkurrencia miatt.”¹⁵

1939 elején Magyarország a további revíziós kilátások reményében újabb lépéseket tett a német—magyar együttműködés kiterjesztése felé: csatlakozott a fasiszta államok között megkötött antikomintern paktumhoz, majd ezt követően Németország kívánságára kilépett a Népszövetségből is. Az adott nemzetközi feltételek mellett sem egyik, sem másik lépés nem fenyegetett a nyugati hatalmakkal való szakítással. A Chamberlain-kormány ebben az időben még változatlanul a Németországgal való békés, sőt baártságos viszony fenntartását hirdette és a müncheni paktum vonalán haladt, amelynek lényege az volt, hogy az európai problémákat a Szovjetunió kikapcsolásával, sőt a Szovjetunió ellenére oldják

¹⁴ U. o. 98. l.

¹⁵ „Magyarország és a második világháború.” 173—176. l.

meg. A Népszövetség tekintélyét és hatóerejét a rajta ejtett sérelmek már annyira megtépárták, hogy Magyarország kilépésének komolyabb jelentőséget már senki sem tulajdonított.

A történelem különös iróniája folytán Magyarországnak Németországgal való szorosabb szövetkezése, s ezzel külpolitikai önállóságának további csorbítása éppen az 1939 februárjában kormányra lépő Teleki Pál miniszterelnöksége idején történt. Ez a tény nemcsak azt jelenti, hogy a magyar uralkodó osztály egy tartós német—angol megértésre építette külpolitikáját, hanem azt is, hogy a területi revízió lehetősége még az uralkodó körök politikailag legmesszebbre látó tagjait is teljesen hatása alá kerítette. Teleki maga is fonta azokat a láncokat, amelyek később teljesen megfosztották az országot cselekvési szabadságától s aminek személy szerint ő maga is áldozata lett. A későbbi következményeket képtelenek voltak felmérni, különösen amikor e lépések közvetlen gyakorlati hasznaként újabb „ajándékot” kaptak Németországtól: Kárpát-ukrajnát.

1939 tavaszán fokozatos fordulat állott be a nemzetközi helyzetben. A demokratikus világközvélemény felháborodása egyre növekedett Németország ellen s még a nyugati tőkésosztály jelentős része is felismerte, hogy a „bolsevizmus elleni szent keresztes hadjárat” frázisai mögött Németország világhatalmi törekvései lapulnak. A Chamberlain-féle behódoló politika ellenzéke jelentősen megerősödött, amelyik elérkezettnek látta az időt, hogy a brit világbirodalom fenntartása érdekében — amely mindig az európai egyensúlyon alapult — Anglia szakítson a kompromisszumok politikájával. Az ellenzék befolyásának növekedésével magyarázható, hogy amikor Csehszlovákia bekebelezése után Németország napirendre tűzte a lengyel kérdést, a nyugati kormányok segítséget ígértek Lengyelországnak. 1939. április 6-án kölcsönös segélynyújtási megállapodás jött létre Anglia és Lengyelország között, a francia—lengyel szerződést megerősítették, a német—lengyel szerződést pedig felbontották. Ezek a tények egyre inkább nyilvánvaló tették, hogy Németország és a nyugati nagyhatalmak kiegyezésének lehetőségei háttérbe szorultak. A német—lengyel konfliktus kirobbanása immár világháború veszélyével fenyegetett. A nemzetközi helyzet ilyen alakulása nem maradt hatás nélkül Magyarországnak külpolitikájára sem.

Amíg 1939-ig a nyugati hatalmak sorozatos engedményei külpolitikailag „veszélytelenné” tették a szoros és mindenirányú együttműködést Németországgal, addig az 1939-ben kialakult helyzet megmutatta ennek az együttműködésnek veszélyeit is.

Gr. Teleki Pál kormánya súlyos dilemma elé került. Nem volt kétséges, hogy Hitler további együttműködést követel a magyar kormánytól a lengyel kérdésben is. Ugyanakkor pedig a Németország és a nyugati nagyhatalmak közötti háborúvá szélesedhető német—lengyel konfliktusban való részvétel nyílt szakításra vezethetett volna Angliával és Franciaországgal.

Mindehhez járult még egy tényező, a barátságos lengyel—magyar viszony. A magyar kormányok éveken keresztül folytattak közös külpoliti-

kai akciókat Lengyelországgal Csehszlovákia ellen. Csehszlovákiával szembeni revíziós céljaik fő külpolitikai jelszava a lengyel—magyar közös hátár eszméje volt, amely a „kommunizmus elleni védőgát”, vagyis a Szovjetunió elleni szerepén túl, már eleve az ún. horizontális tengely létrehozását szolgálta. A magyar kormány álláspontját a német—lengyel konfliktussal kapcsolatban egyébként is erősen befolyásolta a magyar közvélemény általános rokonszenve a lengyelek iránt.

Ha az 1939 márciusában létrejött közös határszakaszt a magyar kormány Lengyelországgal szembeni támadásra használta volna fel, vagy a Wehrmacht felvonulási területévé engedte volna át, ez úgy külpolitikailag, mint belpolitikailag súlyos morális vereséget jelentett volna. Ezek a meggondolások óvatosabb külpolitikai vonalvezetésre készítették a Teleki-kormányt, akik az új helyzetben a „két vas tűzbentartásának politikáját” szerették volna folytatni. Vagyis fenntartani a szoros együttműködést a tengelyhatalmakkal, de megőrizni Magyarország semlegességét a Németország által kirobantott fegyveres konfliktusokkal szemben, s ezzel elkerülhetővé tenni a nyílt szakítást a nyugati nagyhatalmakkal. A tengelyhatalmakon belül erőteljesebb támaszkodás az olasz partnerre, annál is inkább, mert az olasz kormány, az 1939 májusában megkötött szövetségi paktum ellenére, ha nem is semlegességre, de legalább a „nem hadviselő ország” szerepére törekedett a német—lengyel konfliktussal szemben.

Ezek a meggondolások vezették Telekit, amikor 1939 július 24-én levelet írt Hitlernek, amelyben a magyar kormány álláspontját a lengyel kérdésben így fogalmazta meg: „A Berlin—Róma tengely erkölcsi és anyagi erejébe vetett mélyeséges hittől vezetettve, a magyar királyi kormány nevében van szerencsém kijelenteni, hogy egy általános konfliktus esetén Magyarország a maga politikáját a tengely politikájával fogja összehangba hozni, aminthogy eddig is bizonyosságát adtuk ebbeni törekvésünknek.” Ugyanakkor hozzáfűzte, hogy „... Magyarország, amennyiben az adott körülményekben nem áll be komoly változás, erkölcsi meggondolásokból nincs abban a helyzetben, hogy hadműveleteket kezdjen Lengyelország ellen.”¹⁶

Hitler felháborodva vette tudomásul Teleki levelét, annak ellenére, hogy a német kormány tisztában volt azzal, hogy a magyar kormány egyértelmű támogatására a Lengyelország elleni támadás esetén nem számolhat.¹⁷ 1939. augusztus 8-án Hitler Berchtesgadenben fogadta Csáky külügyminisztert, ahol dühös szemrehányásokkal illette a magyar kormányt és kijelentette, hogy nem is tartott igényt Magyarország aktív részvételére a Lengyelország elleni háborúban. Csáky a tárgyalások után ijedten kérte Ribbentropot, hogy Teleki leveleit tekintse meg nem írottak.¹⁸ Másnap a magyar kormány hivatalos jegyzékben is kérte a levelek visszavonását.¹⁹

1939 szeptember elején a Wehrmacht alakulatai hadüzenet nélkül

¹⁶ Magyarország és a második világháború. 99., 100. sz. irat, 244—245. old.

¹⁷ Der Nürnberger Prozess. II. Rüten et.. Berlin, 158—160. old. Magyarul közli „Magyarország és a második világháború.” 93. sz. irat, 33. old.

¹⁸ Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik. Serie. D. 1937—1945. VI. kötet. 784. sz. irat, 919. old.

¹⁹ „Magyarország és a második világháború.” 103. sz. irat, 240. old.

átlépték a lengyel határt, Anglia és Franciaország szeptember harmadikán hadat üzent Németországnak. A fasiszta Németország elindította a második világháború lavináját. A háború kirobbanását követő események egyre inkább feltárták annak a külpolitikai vonalvezetésnek súlyos ellentmondásait, amely az agresszív Németország és a nyugati hatalmak közötti egyensúlyozásra épült. A területi revízió bűvkörében élő magyar kormány képtelen volt a semlegességre törekvés elveit gyakorlati célkitűzéseivel összeegyeztetni. A háború kirobbanása után kialakult helyzetben — mint a háborús helyzet vámszedője — saját pecsenyéjét akarta megsütni. Abból a feltételezésből kiindulva, hogy Németország és a nyugati nagyhatalmak most túlságosan el vannak foglalva s így nem válthat ki különösebb komplikációkat Románia megtámadása, külpolitikájának egyetlen gyakorlati céljául az erdélyi revízió napirendretűzését és megvalósítását tűzte ki. Erre összpontosította egész tevékenységét.

Teleki hitelt adván azoknak, az elsősorban olasz forrásokból származó híreknek, hogy Hitler Lengyelország lerohanása után talán hajlandó tárgyalásokra a nyugati hatalmakkal, 1939. szeptember 3-án levelet írt Mussolininek, amelyben arra kérte, hogy egy esetleges, a nagyhatalmak részvételével összeülő nemzetközi konferencián foglalkozzanak Magyarország revíziós követeléseivel. Arra az eshetőségre pedig, ha egy ilyen nemzetközi konferencia létrejötte meghiúsulna, a levélhez mellékelte feljegyzésében kijelentette:

„A magyar kormány csendben, de elhatározottan folytatja katonai előkészületeit, mert részben a jövőtől való indokolt félelme, részben a magyar közvélemény súlya alatt arra van szorítva, hogy a magyar—román területi kérdést most hosszú időre nyugvópontra hozza.

Ennek kicsikarására minden kockázatot vállalni fog... Ha Olaszország nem tudná a békés elintézését biztosítani, akkor a magyar kormány igen hálás volna, ha az esetleg bekövetkező eseményekre a világ közvéleményét megfelelően előkészítené és Magyarországot diplomáciailag minden módon támogatná.”²⁰

Olaszország diplomáciai támogatása Románia elleni terveinek végrehajtásához, azonban a kormány számára nem látszott elégségesnek, s ezért a lengyel kérdésben még az „erkölcsi megfontolásokat” is hajlandó lett volna szögre akasztani, hogy elnyerje Németország beleegyezését ehhez az akcióhoz. 1939 szeptember elején továbbra is fenn állt annak lehetősége, hogy Németország csapatai átvonulásának engedélyezését kéri. Ezt megerősítette az is, hogy Ribbentrop szeptember 5-én Hitler főhadiszállására rendelte Csákyt. Csáky szeptember 6-án tájékoztatta erről Ciano olasz külügyminisztert és közölte vele, hogy *a magyar kormány hajlandó lenne a németek kérését teljesíteni, ha a német kormány viszonzásul beleegyezne abba, hogy Magyarország hadműveleteket kezdjen Románia ellen.*²¹ Ciano válaszában leintette Csákyt, s figyelmeztette, hogy ez a lépés a nyugati államokkal való hadiállapotot vonná maga után.²²

²⁰ OL. Küm. res. pol. 1939:27/b. 800.

²¹ Ciano naplója. 1939—1943, Athenaeum, 33. old.

²² „Magyarország és a második világháború.” 106. sz. irat, 252. old.

Magyarország Románia elleni támadása a német érdekekkel is szöges ellentétben állt, hisz Hitler fontos szerepet szánt Románia gazdasági kincseinek, elsősorban olajlelőhelyeinek háborús terveiben. Magyarország támadása révén kirobbanható balkáni háborús konfliktus veszélyeztette volna hadseregének olajellátását. Ugyanakkor Hitler a magyar—román ellentéteket mindig alkalmas eszköznek tartotta ahhoz, hogy befolyását növelje, követeléseinek érvényt szerezzen. Szeptember 7-én, miután Csáky a főhadiszállásra utazott, Ribbentrop — miközben lengyelországi területeket ajánlott fel Magyarországnak — nyomatékosan figyelmeztette a magyar külügyminisztert, hogy semmiképpen sem tűrnék el Magyarország fegyveres támadását románia ellen.²³ Két nappal később viszont üzenetet intézett Csákyhoz, hogy tekintettel a jövő eshetőségeire, nem tartaná célszerűnek, ha a magyar kormány elfogadná a román kormány ajánlatát meg nem támadási szerződés megkötésére. ²⁴ Miután ily módon megcsillagította az erdélyi revízió reményét, még ugyanezen a napon kérte a magyar kormányt, hogy bocsássa a német hadsereg rendelkezésére a kassai vasútvonalat.²⁵ Ribbentrop homályos célzásai azonban nem bizonyultak elég kézzelfogható ígéretnek, azért a nagy kockázatért, amivel a Wehrmacht átengedése járt volna. A kormány e kérdésben bírva Mussolini támogatását, végül is szeptember 10-én a német kérés elutasítása mellett döntött.²⁶

A magyar kormány döntését ez alkalommal nem követték megtorló intézkedések. Az elutasítás egyébként sem hátráltatta a fasiszta hadsereget Lengyelország gyors leigázásában.

A magyar uralkodó osztály területi követeléseit Romániával szemben végül is 1940 nyarán valósult meg. A második bécsi döntés értelmében 43 000 km² területet csatoltak Magyarországhoz 21/2 millió lakossal, több mint egy millió román nemzetiségűvel.

Teleki 1941 tavaszán, amikor egész külpolitikai koncepciójának csődje már nyilvánvaló volt, a bécsi döntést a nyugati hatalmak számára készített tájékoztatójában úgy tüntette fel, mint amely „ellenértéke volt annak, hogy Magyarország fegyveres konfliktust nem indított és magát a döntésnek alávetette.”²⁷ Teleki tájékoztatójában részletesen foglalkozik a bécsi döntés előzményeivel, de nem tesz említést arról, hogy a magyar kormány milyen lépéseket tett azért, hogy Németország beleegyezését Romániával szembeni terveihez elnyerje, s arról sem, hogy mi volt a valóságos ellenértéke a bécsi döntésnek.

Csáky 1940. július 28-án — miután a német külügyminisztérium tiltakozott a magyar hadsereg mozgósítása ellen, von Clodius német követel közölte, hogy Németország ellátását „gabonaneműekkel Magyarországról az esetleges magyar—román háború folyamán is biztosítani tudjuk, esetleg még magasabb mértékben, mint a múltban történt, mert a csapa-

²³ „Magyarország és a második világháború.” 110. sz. irat, 255—256. old.

²⁴ „Magyarország és a második világháború.” 107. sz. irat, 253. old.

²⁵ „Magyarország és a második világháború.” 108. sz. irat, 253. old.

²⁶ „Magyarország és a második világháború.” 109—110. sz. irat, 254—256., 258. old.

²⁷ OL. Küm. res. pol. 1941. 41. Másolat.

tok nagyrészt idegen területen lennének élelve, mi pedig hajlandók volnánk a deréksziját még szűkebbre szorítani, hogy a Német Birodalomnak minél több fölösleget juttassunk.” Csáky felajánlotta a magyar vasutak szabad német használatát is.²⁸ A sikeres „országgyarapításért” azonban ennél sokkal súlyosabb árat kellett fizetni. A magyar kormányval még a döntés napján elfogadtatták az ún. német—magyar kisebbségi megállapodást, amely különleges jogokat adott a Volksbundnak, biztosította a magyarországi németiség nemzetiszocialista szervezkedésének szabadságát és fokozottabb alkalmazását az államapparátusban és a hadseregben.²⁹

1940. szeptember 10-én Hitler Sztójayval folytatott beszélgetése során részletesen ismertette követeléseit a magyar kormánytól, amelyet Sztójay a külügyminiszternek küldött jelentésében így foglalt össze: „a) Először is sziklaszilárdan kell megállanunk helyünket Németország mellett.

b) A bécsi döntéssel való megelégedést és hála nyilatkozatokat nem szabad csorbítani, kritikát nem gyakorolni.

c) A délkeleti békét nem szabad veszélyeztetni.

d) Németországot támogatni kell nyersanyagokkal, élelmiszerekkel, és pedig az egyezményen felül, még *áldozathozatal* árán is. Sőt látható áldozatokat kellene hozni és bizonyos korlátozásokat bevezetni (liszt- vagy kenyérjegyet). E tekintetben meg kell előzni Romániát, mely bizonyára minden áron meg fogja kísérelni a tengelyhatalmakat a maga részére megnyerni.

e) A német kisebbségek tekintetében vállalt kötelezettségeket teljes mérvben és mielőbb végre kellene hajtani, s ezek vezetőivel lehetőleg a legjobb viszonyt teremteni.

Egyszóval biztosítani kellene, hogy minden zavaró momentum megszűnjön. De teljesen tudatában kell lennünk annak is, hogy a reformok terén és a zsidókérdésben radikális lépések feltétlenül szükségesek...³⁰

Ezeket a követeléseket a magyar kormány néhány hónap leforgása alatt, mind belpolitikai, mind külpolitikai síkon lényegében teljesítette. Szeptember közepén újból teret engedett a nyilaskeresztes párt szervezkedésének és Szálasit szabadlábba helyezte, október 8-án elkészítette a harmadik zsidó törvényt, október 10-én egyezményt kötött Németországgal, amelyben vállalta több ipari és takarmánynövény termesztését és szállítását a német érdekeknek megfelelően, és végül 1940. november 20-án csatlakozott a Háromhatalmi Egyezményhez.

A magyar kormánynak az a — még saját osztálya szempontjából is — rendkívül szűklátókörű és korlátolt külpolitikai programja, amelynek középpontjában a revíziós követelések mindenáron való megvalósítása állt, maga segítette elő az agresszív német imperializmus fojtogató gyűrűjének létrejöttét Magyarország körül és vezetett az ország önállóságának és tényleges függetlenségének feladásához.

²⁸ „Magyarország és a második világháború”. 114. sz. irat, 272. old.

²⁹ „Magyarország és a második világháború”. 122. sz. irat, 295—297. old.

³⁰ „Magyarország és a második világháború”. 124. sz. irat, 300—308. old.

1940 őszétől kezdve a német diplomácia és hadvezetés egyik legfontosabb törekvése az volt, hogy Jugoszláviát határozott németbarát állásfoglalásra kényszerítse. Teleki Pál miniszterelnök az elvakult németbarát politikusokkal és a magyar vezérkarral szemben, akik tevékeny szerepet vállaltak a Jugoszlávia ellen szőtt összeesküvésben, felismerte, hogy Jugoszlávia német lerohanása következtében Magyarország a németek által megszállt országok gyűrűjébe kerül, s ezáltal önállóságának még azt a maradékát is elveszíti, amellyel még addig rendelkezett. Ezért Jugoszláviával, amely számára az egyetlen „nyitott ablak” volt a külvilág felé, barátságos kapcsolatok megteremtésére törekedett.

1940 őszén a magyar kormány tárgyalásokat kezdett Jugoszláviával, és ennek eredményeként 1940. december 12-én a két ország között örök barátsági szerződés jött létre. Bár a szerződő felek hangsúlyozták, hogy Jugoszlávia és Magyarország kapcsolata teljes összhangban a tengely általános politikájával, mindkét fél a német hatalmi túlsúly elleni védekezés mellékgondolatával írta alá a szerződést. Ebben szerepet játszott az is, hogy amikor a szerződést megelőző tárgyalások megkezdődtek, még nem dőlt el végérvényesen a Balkánon folyó német—olasz versengés. Akkor még elképzelhető volt, hogy a Balkán Olaszország fennhatósága alá kerül, s a jugoszláv—magyar szerződés révén mindkét állam bekapcsolódik az olasz érdekszférába.

Am a jugoszláv—magyar örök barátsági szerződéshez a németek is bizonyos reményeket fűztek. Bár a német vezérkar latolgatta a Jugoszlávia elleni agresszió lehetőségeit, előnyösebbnek tartották, ha Jugoszláviát diplomáciai úton sikerül Németország vazalusává tenni.³¹ Hitlerék a nyílt erőszakot a végső esetre tartalékolták.

Egy esetleges balkáni konfliktus keresztezte volna a Szovjetunió elleni háború előkészületeit. A Németországhoz szoros szálakkal fűződő Magyarország közeledését Jugoszláviához a német kormány nem ellenetzte, sőt bizonyos mértékig maga kezdeményezte. A Jugoszlávia behaló-zása érdekében indított diplomáciai hadjárat első lépésének tartotta.

Teleki ily módon a gyakorlatban Hitlerék kezére játszott: elősegítette a német behatolást Délkelet-Európába.

A németek 1940—41. fordulóján egyre fenyegetőbbben léptek fel Jugoszlávia ellen. Követelték, hogy a jugoszláv kormány csatlakozzzék a Háromhatalmi Egyezményhez, és országát engedje át felvonulási területnek Görögország és a Szovjetunió ellen. A népellenes jugoszláv Cvetkovic kormány behódolt a németeknek és 1941. március 25-én csatlakozott a Háromhatalmi Egyezményhez. Néhány nappal később azonban elemi erejű népfelkelés robbant ki Jugoszláviában, amelynek eredményeként nyugati orientációjú kormány került hatalomra.

Németország természetesen nem nézte tétlenül a jugoszláviai eseményeket és gyors előkészületeket tett, hogy a Görögország ellen tervezett támadást Jugoszláviára is kiterjessze. Kezdettil fogva számítottak Magyarország fegyveres részvételére. Halder német vezérkari főnök már 1940 őszén Günthner Krappe budapesti német katonai attasé útján kérdést

³¹ Ciano naplója. 1939—1943. Athenaeum.

intézet Werth vezérkari főnökhez: milyen álláspontra helyezkedne Magyarország egy Jugoszlávia elleni német támadás esetén. Werth teljes egyetértését fejezte ki a tervezett akcióval szemben és kérte a magyar hadsereg fegyver- és felszerelési hiányainak pótlását, Magyarország aktív beavatkozásának előkészítése érdekében.³² 1941. március 27-én Hitler Sztójay Döme berlini követ útján levelet küldött Horthyhoz, amelyben kérte a német csapatok átvonulásának engedélyezését és a magyar csapatok Jugoszlávia elleni hadbalépését. Ennek fejében mindazon jugoszláviai területek visszacsatolását ígerte, amelyek 1919 előtt Magyarországhoz tartoztak. Horthy március 28-i válaszlevelében — a kormány döntése alapján közölte Hitlerrel, hogy Magyarország kész azonnal teljesíteni kívánságát.³³

Teleki természetesen tudott Horthy beleegyező válaszáról, véleménye azonban mégis különbözött a feltétlen és azonnali beavatkozást követelő vezérkar és kormánytöbbség álláspontjától. Teleki azt kívánta, hogy Magyarország csak abban az esetben vegyen részt a Jugoszlávia elleni támadásban, ha ez nem vonja maga után a nyugati államokkal való nyílt szakítást. Ezért a nyugati kormányok véleményének kipuhatólása céljából március 30-án üzenetet küldött Londonba és Washingtonba, amelyben azt igyekezett bizonygatni, hogy Magyarországot csak a Jugoszláviában élő magyar kisebbség „védelme” készíti beavatkozásra. Teleki érveinek alátámasztására Magyarországon koholt híreket terjesztettek egyes Jugoszláviában előforduló magyarellenes atrocitásokról, amelyeknek alaptalanságát — túlságosan későn — maga Teleki is beismerte.

Eközben a német és a magyar vezérkar március 30-án megegyezett a Jugoszlávia elleni támadás részleteiben, amelynek kormányzati jóváhagyására április elsején a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács ülésén került sor. Teleki ez alkalommal sem foglalt el egyértelműen visszautasító álláspontot a Jugoszlávia ellen indítandó támadással kapcsolatban, csak azt kívánta, hogy kisebb haderővel és csak a német támadás után néhány nappal avatkozzon be Magyarország. Ezzel időt akart nyerni arra számítva, hogy a német csapatok villámgyors támadása esetleg napok alatt végez Jugoszláviával és így Magyarország hadüzenet és aktív katonai beavatkozás nélkül is megszállhatja a Hitler által ígért területeket.

Április 2-án érkezett meg a nyugati válasz Teleki üzenetére. Barcza György londoni követ közölte, hogy a német csapatoknak Magyarország területéről végrehajtott támadása esetén Anglia megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal, Magyarország támadása pedig a hadüzenetet vonná maga után. Ez a válasz súlyosabb volt, mint amilyenre Teleki számított. Magyarország a két hadbanálló koalíció közötti nyílt választatásra kényszerült. A Horthy-fasizmus több évtizedes revizionista politikája, Hitler Németországával fennálló szövetsége, valamint a fasiszta elemek többsége az államapparátusban, kétségtelemé tették a választatást. Mindehhez járult a félelem, hogy a jugoszláv-ellenes agresszióban való

³² Procès des grands criminels de guerre devant le Tribunal Militaire International. VII. k. Nürnberg, 1947. 336. old.

³³ Magyarország és a második világháború. 128. sz. irat, 325—326. old.

közreműködés visszautasítása esetén a korábbi területi hódítások is veszendőbe mehetnek. Ezért a magyar kormány többsége még a nyugati hatalmakkal való összeütközés árán is ragaszkodott a Jugoszlávia elleni támadáshoz.

A bekövetkezett események Teleki Pál összes számításait és külpolitikai illúzióit elsöpörték. 1941. április 3-ára virradó éjjel, miután a helyzetből nem látott több kiutat, föbelőtte magát. Halálában annak a politikai irányzatnak kiúttalansága és értelmetlensége nyert szimbolikus kifejezést, amelynek a német fasizmusnak tett sorozatos bel- és külpolitikai engedmények révén a horthy-rendszer antidemokratikus és népellenes politikájának töretlen folytatása mellett is fenntarthatónak hitte Magyarország önállóságát. Még 1941. március 3-án a londoni és washingtoni követeknek küldött leiratában is ilyen szemszögből vázolta Magyarország eljövendő külpolitikájának vonalvezetését. Tervezetéből kitűnik, hogy felismerte, a hitleri Németország fenyegető veszély Magyarország számára. Kifejtette azt a meggyőződését, hogy a németek a háborúban vereséget fognak szenvedni. De mindebből nem jutott egyéb következtetésre, mint, hogy a háború után bekövetkező baloldali és nemzetiségi előretörés veszélye és a Szovjetunió tekintélyének várható megnövekedése miatt „a magyar kormánynak fő feladata ebben a háborúban az, hogy Magyarország katonai, anyagi és népi erejét a háború végéig konzerválja. Minden áron távol kell maradnia a konfliktusban való részvételtől. A háború kimenetele kétséges. De minden eshetőségben Magyarországnak fontosabb, hogy megtépzátlanul álljon ott az európai konfliktus befejeződésének periódusában.”³⁴ Egyedül és kizárólag tehát az lebegett szeme előtt, hogy *a rendszer védelmét szolgáló fegyveres erők végsőkéig való tartalékolásával az ellenforradalmi rendszert átmentse a nagy világháborúban.*

Teleki Pál a korábbi években egyike volt azoknak a felelős politikusoknak, akik Magyarország sorsát egyre szorosabban kapcsolták Németországhoz. A nagyon is kétes értékű területi „ajándékokat” elfogadta Hitler kezéből, s eközben a megvalósulással kecsegtető területi revízió miatt nem akarta tudomásul venni, hogy ezért Magyarországnak súlyos árat kell fizetni. Nem vette tudomásul, illetve csak későn, hogy az „országgyarapítás” Magyarország nemzeti függetlenségének feladásához vezet. Halála, amelyet éveken át saját, belső ellentmondásokkal terhelt politikájával önmaga készített elő, nem mentheti fel őt a felelősség súlya alól. Horthynak hátrahagyott búcsúlevelében személyes bűnösségét elismerve a következőket írta: „Szószegők lettünk — gyávaságból — a mohácsi bezséden alapuló örök békeszerződéssel szemben. A nemzet érzi, és mi oda dobtuk becsületét.

A gazemberek oldalára álltunk — mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! a legpocsékabb nemzet, nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok.”³⁵

³⁴ Magyarország és a második világháború. 126. sz. irat, 321—323. old.

³⁶ Magyarország és a második világháború. 134. sz. irat, 333—339. old.

Teleki halála és a nyugati államok elutasító válasza megszeppenést okozott ugyan az uralkodó körök egy részében, de mégis gyáva meghunyászkodással újra felajánlották az ország területét és haderejét a Jugoszlávia elleni támadáshoz. A magyar kormány Hitleről csak azt kérte, hogy a támadás erkölcsi megalapozása érdekében valamilyen elfogadható ürügyet teremtsenek.³⁶

Miután a német csapatok április 4-én megkezdték az átvonulást Magyarországon, április 6-án Anglia megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal. Ez azonban már nem tántorította el a magyar kormányt a támadó hadműveletektől. Április 11-én hajnalban — a magyar csapatok átlépték a jugoszláv határt és birtokba vették a Bácska-vidéket, a baranyai háromszöget és a Muraközt.

A demokratikus világgözüelemény felháborodással vette tudomásul Magyarország beavatkozását, amelynek — tekintettel a németek gyors előrenyomulását — egyedüli célja a területablás volt. A jugoszlávia elleni agresszió tovább fokozta Magyarország nemzetközi elszigetelődését és ezzel függőségét Németországtól.

A koncon való osztozkodás, a területi terjeszkedés újabb sikere azonban csak növelte a magyar imperializmus mohóságát. Néhány hónappal Jugoszlávia lerohanása után a Szovjetunió ellen indított német háború kirobbanásakor, az ellenforradalmi rendszer külpolitikájának következményeként a magyar kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval és 1941. június 27-én belesodorta az országot a Szovjetunió elleni rablőháborúba.

A Szovjetunió elleni háborúba való csatlakozás Magyarország külpolitikai önállóságának teljes megsemmisülését vonta maga után. A könyvből közölt diplomáciai iratok, minisztertanácsi jegyzőkönyvek, valómások stb. szemléltetően bemutatják, hogy a magyar uralkodó osztály a revíziós politika vonaláról még akkor sem tudott eltávolodni, amikor a német hadsereg sztálingrádi veresége után döntő fordulat következett be a háború történetében. Még 1944 őszén is — amikor Románia kiugrása a háborúból kedvező történeti lehetőséget adott a náci Németországgal való szakításra — a magyar minisztertanács még mindig Dél-Erdély birtokbavételéről ábrándozott.³⁷ A végső összeomlás küszöbén, amikor a tengelyhatalmak háborús veresége már teljesen nyilvánvaló volt, néppellenes rendszerük megsemmisülésétől való félelmükben nem tudták a megfelelő következtetéseket levonni. A területi revízió délibábjá és az ellenforradalmi rendszer lényege olyan erős szálakkal fűzte a magyar uralkodó osztályt a náci Németországhoz, hogy szükségképpen és a dolgok logikus végkifejlődéseként következett el Szálasi hatalomátvétele, a huszonöt éves ellenforradalmi korszak legrémségesebb időszaka.

Kerekes Lajos—Juhász Gyula

³⁶ Magyarország és a második világháború. 134. sz. irat, 333—339. old.

³⁷ Magyarország és a Második világháború. 173. sz. irat, 467—473. old.